

○ It's behind you!

- Verliefd op de Engelse Christmas Pantomime -

Bordkartonnen decors in zuurstokkleuren. Acteurs in extravagante jurken en actrices in Robin Hood-outfit. Een handeling die keer op keer wordt onderbroken door terzijdes met het publiek, door clowneske acts of balletdansjes, of door achtervolgingsscènes met bijbehorend stroboscoopeffect en 'magische' verschijningen in wolken van glitter of rook. Acteurs die bewust uit hun rol vallen en ongegeneerd schmieren of overacten. En kinderen die met open mond toekijken, of – samen met hun ouders – de spelers luidkeels aanmoedigen en meezingen met liedjes op een overbekende melodie. Een enthousiast verslag van een overenthousiaste en eeuwenoude theatertraditie die Nederland vooralsnog geheel ontbeert: de Engelse Christmas Pantomime.

Pieter de Nijs

'We are not doing Shakespeare'

Het is voor een acteur ongeveer hetzelfde als voor een voetballer. Een voetballer moet toch minstens een keer in een finale hebben gespeeld van een groot toernooi. Een toernooi om een Europese of wereldtitel, of om de Champions League cup. En een acteur of actrice moet toch minstens een keer hebben gespeeld in een stuk van Shakespeare. *Hamlet*, *Macbeth*, *Richard III*, of desnoods *Romeo en Julia*. En Engelsen zijn er het beste in. Niet in voetbal, ook al gaan ze er prat op dat ze dat uitgevonden hebben, maar in Shakespeare. Ik heb in de loop der tijden aardig wat Shakespeare-stukken gezien, in Nederland (veel) en in Engeland (minder). Memorabele, interessante, gewaagde en soms ook vervelende voorstellingen. Ik zag ook de nodige Shakespeare-

verfilmingen: serieuze en minder serieuze, met steracteurs als Olivier, Branagh, Pacino, Orson Welles of met *action heroes* als Mel Gibson. En om eerlijk te zijn vond ik *Shakespeare in love* een amusante film, niet alleen vanwege de anachronismen – Shakespeare wiens seksleven Freudiaans wordt geduid – maar ook vanwege de verkleedpartijen: niet alleen mannen die een vrouwenrol spelen, maar ook een vrouw die een man speelt die een vrouw speelt.

In Shakespeares tijd waren dergelijke travestieën noodzakelijk, maar Engelsen zijn er anno 2010 nog steeds dol op – mannen en vrouwen in een travestierol. Er zijn maar weinig Engelse komieken die niet een keer een rok of jurk hebben aangetrokken, of vrouwelijke komieken die niet een keer de broek hebben aangehad (French & Saunders!). Travestie is zelfs één van de basisingrediënten van een andere, typisch Engelse vorm van theater: de *pantomime*. De *Christmas pantomime*, om precies te zijn. Volgens veel Engelsen hoort een bezoek aan een *Christmas pantomime* net zo bij het kerstfeest als cadeaus en *Christmas carols*. Die Engelse *pantomime* heeft niets te maken met pantomime zoals wij dat kennen. Het is een theatervorm die stamt uit de Middeleeuwen en die verwant is met de Italiaanse *commedia dell'arte* en met de *masques* die in de tijd van koningin Elisabeth I enorm populair waren aan het Engelse hof. De *panto*, zoals dit spel in de volksmond wordt genoemd, is daarnaast sterk beïnvloed door de Britse 19e eeuwse *music hall*-traditie, met z'n acrobatiek- en clownacts, z'n komische duo's en z'n populaire meezingers.

Een *Christmas panto* is een familievoorstelling *pur sang*: een show met amusement voor iedere leeftijdsklasse. Met Kerstmis hebben panto's niet veel te maken. De *panto story lines* zijn bijna altijd gebaseerd op traditionele kinderverhalen

of -sprookjes, zoals *Cinderella* (Assepoester), *Snow White* (Sneeuwitje), *Jack and the Beanstalk* (Sjaak en de bonestaak) of *Aladdin*. Dat sprookje is eigenlijk meer een voorwendsel, een kapstok waaraan het hele gebeuren wordt opgehangen. De verhaallijn wordt vaak aangepast omwille van het komische of satirische effect, terwijl sommige bekende scènes van panto tot panto terugkeren, ook al hebben ze met het oorspronkelijke verhaal niets te maken.

Toch stoort niemand zich eraan dat het verhaal weinig of niets inhoudt. Het echte plezier – voor jong én oud – zit juist in de manier waarop dat verhaal wordt verdraaid, in de manier waarop de acteurs hun rol invullen (of uit hun rol vallen) en misschien meer nog in de manier waarop de acteurs het publiek betrekken bij wat er op toneel gebeurt. Iedereen in de zaal weet wat er van hem of haar wordt verwacht: je hoort te sissen of heel hard 'boe' te roepen bij de opkomst van een eng beest of een slechte tovenaar, mee te zingen met de – vele – liedjes en de acteurs op allerlei manieren aan te moedigen bij wat ze doen. En wanneer het publiek niet hard genoeg roept of meezingt, krijgt het bij wijze van aansporing een goedbedoelde snier van de *leading lady* – meestal een man in vrouwenkleden – met de woorden: 'You can do better than that!'; Alles onder het motto: 'We are not doing Shakespeare!'

'Oh, no it isn't!'

Als er één vorm van theater is die berust op tradities, dan is het wel de panto. Het publiek verwacht dat de uitvoering voldoet aan een serie van conventies, die al sinds generaties vaststaat. Afwijken van die conventies mag, maar sommige zijn zo sterk verweven met de panto-traditie dat het riskant is om daaraan te tornen.

Sir Ian McKellen als Widow Twankey en Roger Allam als Abanazar in *Alladin*. The Old Vic Productions 2005 (foto: Tristram Kenton).

De mannelijke hoofdrol, die van de *Principal Boy*, wordt traditioneel gespeeld door een (bekende) jonge actrice. Ze gaat bij voorkeur gekleed in een strakke maillot, zodat haar welgevormde benen goed uitkomen – een travestie die teruggaat op de preutse Victoriaanse tijd, toen er weinig vrouwelijk schoon op het toneel vertoond mocht worden. De tweede belangrijke rol is die van de moeder of tante van de held. Die rol wordt bijna altijd gespeeld door een man, meestal een van tv, film of uit het theater bekende komiek. Deze zogenaamde *Dame* is de spil in het stuk. Gekleed in een hilarische jurk en getooid met make-up die niet veel doet voor zijn/haar charme geeft hij/zij in ironische terzijdes commentaar op wat er op het toneel gebeurt en onderbreekt die handeling doodgemoedereerd door met de zaal te confereren of in te

gaan op de opmerkingen die daar worden gemaakt. De tekst van de *Dame* is steeds doorspekt met 'gewaagde' of quasi-gewaagde dubbelzinnigheden, die bedoeld zijn voor het volwassen publiek, maar door oudere kinderen gemakkelijk worden opgepikt.

Belangrijke rollen zijn er verder voor de slechterik, zoals *King Rat* (in *Dick Whittington*), de tovenaars Abanazar (in *Aladdin*), de boze stiefmoeder (*Sneeuwitje*), de wolf (*Little Red Riding Hood*); voor de vaak sullige helpers van de slechterik en voor de *Fairy Godmother*. Ook dat zijn vaak travestierrollen, gespeeld door komieken. Het geheel wordt aangekleed met de nodige bijrollen: prins of prinses, de geest uit de lamp (*Aladdin*), spoken, piraten en boeven (*Ali Baba*). Tot slot zijn er diverse dierenrollen: de kat uit *Dick Whittington*, de koe uit *Jack and the Beanstalk* (door twee acteurs in één pak) en de gans uit *Mother Goose*.

Een van de belangrijkste conventies is de participatie van het publiek. Dat beperkt zich niet tot sissen of 'boe' roepen wanneer de slechterik het toneel op komt; zo moet er ook medelevend 'awww' geroepen worden wanneer de avances van de *Dame* voor de prins weer eens op niets uitlopen en hard 'It's behind you' wanneer achter de held een spook, een mummie of een woest beest opduikt. En wanneer een van de acteurs zich een 'Oh, yes it is!' laat ontvallen, reageert de hele zaal met een luidkeels gescandeerd 'Oh, no it isn't!' – of andersom.

Even onvermijdelijk is de traditionele *sing-along*, waarvoor de handeling simpelweg wordt stilgezet. Zo'n *sing-along* wordt meestal geleid door de *Dame*. Het publiek wordt geacht mee te zingen met een tekst die vanuit de trekkenwand wordt neergelaten of wordt uitgerold op een standaard. De gekozen

melodie is bekend en van een tenenkrommende niveau – genre *My Bonnie is over the ocean* of *Old MacDonald* – maar de lol zit 'm daarin dat de *Dame* het publiek in groepen verdeelt, die alle om beurt een regel moeten zingen – wat steevast mislukt en tot grote hilariteit leidt. Zo'n onderverdeling wordt gemaakt op basis van leeftijd ('numbers one': kinderen; 'numbers two': ouders en 'numbers three': grootouders), geslacht, of sociale stand (mensen die met de bus zijn gekomen, met de auto, of zijn komen lopen). De *Dame* spreekt de mannen aan op hun masculiene geluid ('Think Barry White!') en spot met het hoge stemgeluid van het vrouwelijke publiek of met de grootouders wanneer die niet luid genoeg meedoen ('They must have fallen asleep').

De decors zijn bewust in bordkarton uitgevoerd, de kostuums zijn stereotiep (opgenaaide lappen voor Jack, Aladdin en de *Dame* – die zijn immers altijd arm – en glitter en goud voor de keizer, de prins of de prinses), de balletten en liedjes zijn voorspelbaar en iedere klap of valpartij wordt onderstreept met een geluidseffect. En uiteraard eindigt het verhaal altijd met een *happy end*.

Memorable uitvoeringen

Is dit allemaal hoogstaand theater? Nee. Maar het is zeker memorabel, al is het alleen maar vanwege de reacties van het publiek. Jaren geleden zag ik voor het eerst een panto, in een theater in Manchester. We waren rond Kerst op bezoek bij vrienden, wier dochters zich al dagen liepen te verheugen op het bezoek aan *The Beauty and the Beast*. In het theater keek ik mijn ogen uit. Er heerste een opgewonden stemming, onder de kinderen, maar ook onder de volwassenen. Glunderend van verwachting stapten de kinderen rond in de foyer, die was opgesierd met kerstverlichting, maar ook met kraampjes waarachter al even glunderende dames van middelbare

leeftijd snoep en glitterwaren verkochten en een soort haarbandjes met sprieten eraan, of toverstafjes die wel wat weg hadden van zuurstokken. Waar die voor dienden, bleek toen de lichten in de zaal doofden. In die sprieten en stokjes gingen lichtjes schuil die glimmend en wel heen en weer werden gezwaaid op de maat van de muziek. Van de rest van het stuk herinner ik me niet veel, want ik zat steeds maar verbaasd maar vooral zeer geamuseerd te kijken naar kinderen én ouders, die meezongen en -riepen en zich allemaal zonder uitzondering prima zaten te vermaken.

‘Zoiets zouden we in Nederland ook moeten hebben,’ zo riep ik tegen mijn geliefde. Jaren later deed zich de gelegenheid voor om zoiets inderdaad in Nederland te doen, met enkele studenten van een – helaas ter ziele – theateropleiding. Bij wijze van studiereis stapten we in de trein naar Londen, waar we in drie dagen tijd vijf panto’s bekeken. Nou ja – Londen. Zeg maar Groot Londen, want we trokken kriskras van de ene buitenwijk naar de andere. Mijn verbazing over het fenomeen was nog steeds groot: of je nu in Epsom, Richmond, Croydon, Wimbledon, Greenwich of gewoon in The Young Vic terecht kwam, overall stond het rijen dik, met jong en ouder publiek. Hoezo trekt theater geen publiek? Hier kwam het in massa’s opdagen, of het nu ging om een dwaze *Cinderella* met twee komieken op leeftijd, bekend als ‘Rod & Freddy’ (van het ‘bekende’ zangtrio Rod, Jane and Freddy) in de rol van de foeilelijke stiefzusters van Assepoester in een jaren-zestig theater midden in een met een dik pak sneeuw bedekt park in Croydon, of om een ‘platte’ *Dick Whittington* met Russ Abbott als ‘Idle Jack’ (‘I think I am going to change my name in Attention Deficit Jack’) in het volledig uitverkochte, 1700 plaatsen tellende New Wimbledon Theatre in het sjeke Wimbledon.

Het is waar – het waren niet allemaal fantastische voorstellingen die we zagen. Panto’s zijn in Engeland (en eigenlijk in de hele Angelsaksische wereld) zo populair dat er een hele industrie omheen is ontstaan. Alle grote theaters prijzen hun *pantomimes* aan met affiches en flyers in steevast dezelfde zuurstokkleuren. Grote theaterproducenten, zoals Qdos, brengen zo’n acht tot tien producties per jaar uit, en prijzen die aan met verwijzingen naar de rol die hun acteurs en actrices vervullen in bekende tv-series of -soaps, zoals ‘Eastenders’ of ‘Neighbours’. Of ze denken de boel op te kunnen leuken met zangers van het kaliber Nick & Simon. En voor de zo cruciale rol van de *Dame* laten ze acteurs als John Imman opdraven, de Mr. Humphries uit de eindeloos herhaalde tv-serie *Are you being served?* die de rol een aanstellerig nichtenkarakter geven, wat het geheel niet echt ten goede komt.

Toch kreeg de panto in het laatste decennium een kwaliteits-boost. Volgens sommigen was dat het gevolg van het optreden van Sir Ian McKellen (populair vanwege zijn rol als Gandalf in *The Lord of the Rings*) in 2005 in de Old Vic als *Widow Twankey* (de tante van Aladdin). Toch waren er al vóór die tijd enkele kwaliteitspanto’s te zien, meestal van en door jonge en enthousiaste acteurs en auteurs. Zo zag ik in 2004 een *Sleeping Beauty-new style* in The Young Vic en een indrukwekkende *Jack and the Beanstalk* in een multiculti-bezetting in het Victoriaanse Hackney Empire Theatre in Noord Londen. In 2005 zag ik een originele *Mother Goose and the Wolf* in het Greenwich Theatre, door The London Bubble Theatre Company, met een uiterst grappige ‘wolf’ en een geweldige (want nergens cliché-nichterige) *Dame* (Simon Thomson).

Sir Ian McKellen als Widow Twankey en Frances Barber als Dim Sum in *Alladin*. The Old Vic Productions 2005 (foto: Tristram Kenton).

Victoriaanse pracht en praal

Een van de aantrekkelijkste bijkomstigheden van het bezoek aan deze *pantomimes* lag in de theaters zelf. Het Hackney Empire Theatre werd gebouwd als *music hall* in 1901 (Charlie Chaplin, W.C.Fields en Stan Laurel traden er in die tijd op), maar kende een carrière *down-hill*, ook al raakte het in de jaren tachtig bekend vanwege het optreden van een nieuwe generatie Britse komieken als Dawn French, Jennifer Saunders, Paul Merton en Harry Enfield. In 1986 dreigde sloop, maar dankzij acties van onder meer Griff Rhys Jones (de helft van het komische duo Smith & Jones) bleef het originele theater behouden. Het Hackney heeft, ondanks een recente renovatie, niets van z'n Victoriaanse pracht en praal verloren: een intieme zaal, met een serie hoog oprijzende balkons, rood fluwelen gordijnen en stoelzittingen, een overdaad aan goud en glitter op de muren en de toneellijst en overal *loges séparés*. Al die opsmuk detoneerde prettig met de bijna high-tec *Jack and the Beanstalk* die ik daar zag, met draaiende decors in roestvrij staal en reuzen die op superstelten rondliepen in futuristische ruimtepakken. Het Hackney viert al sinds 1988 successen met z'n panto's met een multiraciale cast; *The Times* beschreef de *Aladdin* die het toonde in 2009/10 als 'Panto of the Year' en de *Evening Standard* betitelde deze zelfs als 'The Perfect Panto'.

Het Greenwich Theatre kent een vergelijkbare geschiedenis: het werd in 1855 gebouwd als de Rose and Crown Music Hall, werd in 1895 verbouwd tot Greenwich Hippodrome en in 1924 tot bioscoop. Die sloot z'n deuren in 1949. Ook hier dreigde sloop, maar in 1969 werd het theater volledig verbouwd. De Victoriaanse pub naast het theater werd in 1888 neergezet door de architect die ook het Hackney bouwde, Frank Matcham. Het programmeert al jaren *pantomimes* die

geprezen worden vanwege hun 'nieuwe' invulling van de aloude traditie.

Het (New) Wimbledon Theatre stamt uit ongeveer dezelfde tijd als het Hackney Empire. Het theater opende z'n deuren op 26 december 1910 met de *pantomime Jack and Jill*. Ook het Wimbledon Theatre werd in de jaren negentig van de vorige eeuw ingrijpend gemoderniseerd, maar het heeft gelukkig z'n originele barokke (Edwardian) interieur behouden. Het is met z'n 1700 zitplaatsen veel groter dan het Hackney of het

Greenwich Theatre, maar het loopt al sinds de jaren zeventig rond Kerstmis vol voor de jaarlijkse televisieopname door de BBC (sinds 1998 door ITV) van de lopende panto. Cilla Black speelde er in 1971 in *Aladdin* de titelrol en ITV nam er in de jaren 1998-2002 een serie succesvolle tv-panto's op met bekende acteurs, comedians en schrijvers als Paul Merton (bekend van *Have I got news for you*), Adrian Edmondson (*The Young Ones* en *Bottom*), Griff Rhys Jones, Julie Walters (Mrs. Weasley in de *Harry Potter* serie), Martin Clunes (o.a. Reggie Perin in de sit-com *The Rise and Fall of Reggie Perin*) en de stand-up comedian Julian Clary. Die tv-panto's zijn dankzij You Tube in z'n geheel te zien (zie voetnoten): Adrian Edmondson glorieert als *Dame* in *Jack and the Beanstalk*¹, Martin Clunes is op zijn beurt een uiterst grappige tovenaars Abanazar in *Aladdin*² en in beide panto's hoeft Julian Clary alleen maar op te komen om een open doekje te krijgen. En Richard Wilson (diens filmografie is schier onafzienbaar, laatst bekend als doctor Gaius in de BBC-serie *Merlin*) speelt een zeer komische Sally the Cook in *Dick Whittington*³.

Panto's in Nederland

In Nederland is de panto relatief onbekend. Een tiental jaren geleden reisde de Groningse toneelgroep De Voorziening onder leiding van Matthijs Rümke langs verschillende Nederlandse theaters met panto's met tot de verbeelding sprekende titels als *Robin Hood en de zeven dwergen* en *Klein Duimpje en de Toverlamp*. Het Rotterdamse RO-theater bracht in 2007 met *Lang en gelukkig* ook een onvervalste panto (al was Arjan Ederveens *Dame* helaas ernstig 'over de top'). Het duo Pieter Kramer (regie) en Don Duyns (tekst) liet met *Snorro* (2009-10) zien dat het stevig gegrasduind heeft in

¹ zie <http://www.youtube.com/watch?v=I7KxO8VhxpA>

² zie <http://www.youtube.com/watch?v=sulw4U8I-MU>

³ zie <http://www.youtube.com/watch?v=9F87IvUBShY>

de Engelse panto-traditie. En in de kerstperiode van 2005-06 presenteerde het jonge Now-Productions een panto in de sfeervolle Amsterdamse Vondelkerk, onder de aansprekende titel *Roodkapje (& de zware jongens)*, met een cast van jonge, soms net afgestudeerde acteurs en muzikanten onder leiding van regisseur Mark Kingsford. Deze voorstelling tourde In 2006-07 en 2007-08 met veel succes langs verschillende theaters in Nederland.

Gezien de reacties van het publiek – steevast volle zalen – is er ook in Nederland ruimte voor amusement à la de panto. Sterker nog: het zou in deze barre tijden wel eens de redding kunnen zijn voor zalen en gezelschappen. Het Zuidelijk Toneel speelde het afgelopen seizoen *De reis om de wereld in 80 dagen*, een spektakelstuk met Bert Visscher en de leden van de cabaretgroep NUHR, dat in allerlei opzichten veel weg heeft van een *pantomime*. Regisseur Matthijs Rümke kondigde aan dat het Zuidelijk Toneel over twee jaar *De sprookjes van 1001 nacht* gaat brengen, met Marc-Marie Huybrechts en de Ashton Brothers. In de innovatie-special van het management- en marketingvakblad *MMNieuws* (2010, nummer 4) noteerde Rümke op de vraag waarom hij, naast voorstellingen met diepgang, ook andersoortige voorstellingen wil maken het volgende: '[Het] rusteloze graven naar een diepte kan en mag afgewisseld worden met ongelofelijk plezier maken, met een ander, minder complex gebaar. Een mens is niet altijd bezig met het wroeten in existentie, soms mag er ook gefeest worden. En tijdens feestelijke voorstellingen als *De reis om de wereld in 80 dagen* hopen we een groot publiek verliefd te maken op het medium theater. We hopen ze te laten zien dat gezamenlijk genieten van een sprookje of iets hilarisch heerlijk is. Dat het mengen van toneel, cabaret, circus, acrobatiek en goochelen een magische en zeer theatrale avond oplevert. En we hopen natuurlijk telkens dat iedereen die naar zo'n feestelijke

voorstelling komt een volgende keer in ieder geval overweegt om naar een 'diepere' voorstelling van het gezelschap te gaan.'

Nu de prijzen voor toegangskaarten omhoog gaan is het meer dan ooit nodig om het grote publiek te verleiden naar het theater te komen. Wellicht is de panto het middel waar theaters en theatergroepen naar zoeken om dat te bewerkstelligen.

Pieter de Nijs is freelance redacteur en theater- en kunstdocent. Hij schreef over Nederlandse en buitenlandse literatuur voor *De Haagse Post* en verschillende literaire tijdschriften, over beeldende kunst en theater voor o.a. *De Groene Amsterdammer* en over kunstpolitiek en -management voor diverse vaktijdschriften. Voor Theater Schrift Lucifer schreef hij eerder "De vertaling van het onzegbare", een essay over kijkruimte en perspectieven in de theatrale beelden van Louise Bourgeois en in het beeldend theater van 't Barre Land (Lucifer #9)